ZAGROS WEBSITE

4

خــارخــار*

خارخار شارێکی کۆنی کوردستانە کە ئاشورییەکان لە هەزاری یەکەمی پێش زاین ناویان بردبوو. واش دەردەکەوێت کە دەکەوتە بەشەکانی سەرووی ڕووباری سیروان.

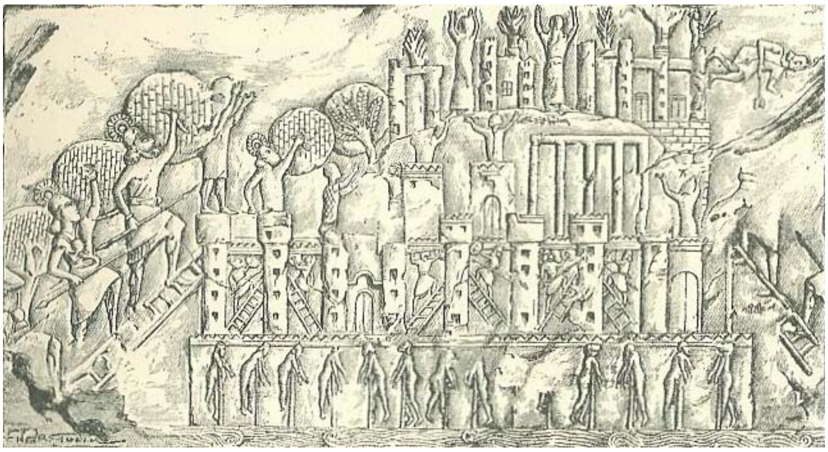

خارخار لە نەخشێکی هەڵکەندراوی ئاشوریدا

ناوی خارخار Harhar تەنها لە هەزاری یەکەمی پێش زایندا دەبیسترێت. ئەوەش واتای ئەوە نییە کە شارەکە پێشتر وجودی نەبووبێت بەڵکو ڕاستتر ئەوەیە کە لەو سەردەمەدا کەوتبووە دەستی پادشایانی وڵاتی دووڕووبار (لێرەدا ئاشورییەکان) کە زانیارییەکانمان: لەبارەی کوردستانی کۆنەوە بەزۆری لەڕێگەی ئەوانەوە بەدەست کەوتوون.

لە هەزاری سێیەمی پێش زایندا ناوی کارخار Karhar (یان کاراخار Karahar، گانخار Ganhar) هاتووەو یەکێك بووە لەو شارانەی لەلایەن پادشای بەتوانای بنەماڵەی سێیەمی (ئور)ی سومەری ؛ شولگی (2094–2047 پ.ز) پەلاماری دابوون[1].

هەندێك (خارخار)ی هەزاری یەکەمی پێش زاین‌و (کارخار)ی هەزاری سێیەمیان بە یەك شوێن زانیوە ئەویش لەو ڕووەوە کە ناوی هەردوو شارەکە ل یەکەوە نزیکن، هەروەها لەو ڕووەشەوە کە مەوقعی جوگرافیی دوو شارەکە لە یەك شوێن دەچێت[2]، بەڵام وای بۆ دەچین دوو شارەکە دوو شاری جیا بن. یەکێکیش لەو شوێنانەی بۆ کارخاری کۆنتر دەستنیشانیان دەکەین شوێنێك بێت لە نزیك (کەلار)ی ئێستاو ناوی کەلار لەوەوە هاتبێت، بەدووریشی دەزانین خارخاری هەزاری یەکەم ئەوەندە لە وڵاتی بابلەوە نزیك بووبێت‌و بەم پێیە بۆچوونە کۆنەکە لەبارەی شوێنی خارخارەوە، واتە لە سەرچاوەکانی ڕووباری سیروان‌و باکووری ڕۆژئاوای کارخار، بە بۆچوونێك پەسەندتر دەزانین.

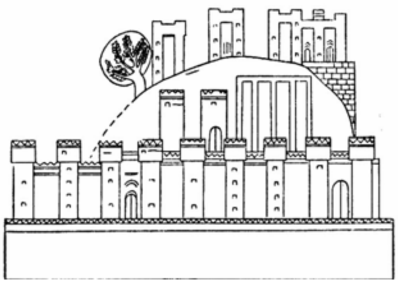

وێنەی لە نەخشەکەدا خارخار بەبێ کەسەکان

بۆ یەکەم جار ناوی خارخار لە تۆمارەکاندا ببیستین لە کاتی پادشای ئاشوری شەلمانەصەری سێیەمدا بوو، ئەویش لە ساڵی (24)ـەمی

---

* ڕۆژنامەی (هاوکاری)، ژمارە (1045)، 1989/1/26، ل 9، لێرەدا زانیاریی دیکەم بۆ زیادکردووە بەتایبەت لە بابەتێکی (دیاکۆنۆف)ـەوە (هی ساڵی 1991).

[1] بڕوانە باسی بابەتی (وردە فیرعەونەکانی...) لە: مێژووی دێرینی کوردستان، کتێبی یەکەم.

[2] بڕوانە مێژووی دێرینی کوردستان، کتێبی یەکەم ، ل 33-34.

حوکمیدا کە دەکاتە ساڵی 834 پێش زاین. لە کاتی ئەو پادشایە ئاشورییەکان توانییان بچنە ناوچە دوورترو ڕۆژهەڵاتیترەکانی کوردستان. بەهۆی ئەو سەرکەوتنە نوێیانەشەوە ناوی نوێتر هاتنە باسکردن کە پادشایانی پێشووی ئاشور ناویان نەبردبوون.

لەو ساڵەدا پادشای ئاشور لە ناوچەی نامری Namri (ناوچەی زەهاو و دەوروبەری) بۆ پارسوا Parsuā ڕۆیشتو بەوتەی خۆی 27 پادشای پارسوا دیارییان بۆ هێنا، لەوێشەوە ڕوویکردە ولاتەکانی میسسی Missi و مادەکان، دوایش بۆ ناوچەکانی ئارازیاش Araziaš و خارخار دابەزی. شارەکانی ئێساموڵ Esamul، تارزانابی(؟) Tarzanabi(?)، کواکیندا Kuakinda، کینابلیلا Kinablila نزیک بەم شوێنانەشی گرتوسووتاندنی و((جەنگاوەرکانیانی کوشت))، وێنەیەکی خۆیشی لە ولاتی خارخاردا دانا[3].

لە کاتی ئاداد-نیراریی سێیەمی ئاشوریشدا (810-783 پ.ز) هێزو توانای ئاشور لە جاران کەمتر بووەوەودیارە خەڵکی ماد، هەروەها خەڵکی ڕۆژئاوای ماد، ئەمەیان بە دەرفەت زانیبوو بۆیە کەوتبوونە جووڵە. ناوی خارخاریش لە کاتی ئەو پادشایەدا لە ناو لیستێکی شوێنە گیراوەکاندا هاتووە(کە دەبێت هی ساڵی 802 بێت[4]): ئێلليپی Ellipi، ئارازیاش، مێسو Messu، مادای Madāi، گیزیلبوندا Gizilbunda،ماننا...[5]، واتە لە باشوور تا باکووری سەر بە ئێران. بەم پێیە خارخار پێشتر لە دەستی ئاشورییەکان دەرچووبوو و دواتر گیرایەوە. ناوی خارخار لەوە بەدواو تا کاتی سارگۆنی دووەمی ئاشور(721-705 پ.ز) لە تۆمارە ئاشورییەکاندا دەکوژێتەوە[6].

بەم جۆرە نزیکەی حەفتا ساڵ تێدەپەڕن پێش ئەوەی سارگۆن بتوانێت دەسەڵاتی ئاشوری بۆ ناوچەکە بگەڕێنێتەوە. هێزی ئاشور لەو ماوەی مابەینەدا بەرەو کزی دەچوو، تەنانەت کاتی تیگلات پلاسەری سێیەمیش (745-727پ.ز) کە ئەم دەوڵەتی ئاشوریی بووژاندەوەو یەکێك لە کارەکانی بریتی بوو لە شەڕکردن دژی دراوسێکانی خارخار وەك مادەکان ناوی خارخار نابیستین.

تیگلات پلاصەر باس لە سەرکەوتنی بەسەر راماتێیا Ramateia پادشای ئارازیـ... ...Arazi و هەڵهاتنی ئەمیان دەکات[7] کە ڕەنگە هەر (ئارازیاش)ی دراوسێی خارخار بووبێت.

بۆچی پادشای ناوبراو ناوی خارخار ناهێنێت هەرچەندە دەبێت خارخار لەچاو زۆر شوێن لە ولاتی مادەکاندا لە ئاشورەوە نزیکتر بوو؟ چەند تەفسیرێك بۆ ئەمە هەیە: یان ئەوەیە پادشا خارخاری گرتبوو بەڵام نووسراوی سەر بە گرتنیمان بەدەست نەکەوتووەو یان ئەوەیە شارەکە لە کۆنەوە لە ژێر دەستی ئاشورییەکاندا مابێتەوە، کە ئەمە دوورە، لەکاتێکدا ئیحتمالی سێیەم ئەوەیە پادشا نەیتوانیوە شارەکە بگرێت.

زانیارییەکانمان لەبارەی خارخارەوە لە سەردەمی سارگۆنی دووەمدا زۆرترن. لە ساڵی شەشەمی ئەو پادشایەدا (716 پ.ز) خەڵکی خارخار کیبابا Kibaba ناویك کە فەرمانڕەوایان بوو دەردەپەڕێنن وپەیمان لەگەڵ تالتا (یاخود دالتا) T/Daltâ پادشای ولاتی ئێلليپی Ellipi دەبەستن ودەیانەوێت بچنە ژێر فەرمانی. ولاتی ئێلليپی کەوتبووە باشووری خارخار واتە ناوچەی کرماشان. سارگۆن خارخار دەگرێت وخەڵکی ناوچەی بەزێندراوی تر دەباتە ئەوێو فەرمانبەرێکی خۆی دەکاتە فەرمانڕەوای شارەکە، چەند ناوچەیەکی دەوروبەریش بە خارخارەوە دەلکێنێت ودەیانخاتە ژێر فەرمانی ئەو فەرمانڕەوایە. جگە لەمەشوبە وتەی سارگۆن سەرانە لە (28) فەرمانڕەوای ((مادە بەهێزەکان))

---

[3] ARAB, 1, S 581.
[4] I. M. Diakonoff, The Cities of the Medes, Scripta Hierosolymitana, Publication of the Hebrew of Jerusalem, vol. XXXIII, 1991, p.15.
[5] RLA, 4, S.120.
[6] Ibid.
[7] ARAB, 1, S 768.

Zagros Website

وەردەگرێت[8].هەر وەك ولاّت وشاری تریش سارگۆن ناوی خارخاری گۆڕی‌و کردی بە کار- شارروکین‌و وێنەیەکی خۆی لە شارەکە دانا[9]، وشەی (کار)یش واتای عەمبار یاخود شۆستەی قەراغ، بەندەر.. دەدات. فەرمانبەرەکەشی کە ناویماننو-کی-نینوا Mannu-kī-ninuā بوو چەند نامەیەکەی دۆزراوەتەوە.[10]

سارگۆن لە هەمان نووسراوداو وەك وتمان دەڵێت چەند ناوچەیەکی خستە ژێر فەرمانی فەرمانڕەوای نوێی خارخار ئەوانیش : جۆگەی سەرووی ولاّتی ئارازێشو Arazêšu، جۆگەی خوارووی بیت راماتوا Bît-Ramatua، ولاّتەکانی ئوریکاتو Urikatu، سیکریس Sikris، شاپاردا Šaparda، ئوریاککو Uriakku[11](لە نووسینی تردا: ئوریاککی).

سارگۆن لە نووسراوێکی تریدا دەڵێت کە بۆ خۆی کیبابا فەرمانڕەوای خارخاری گرت[12]. لە میانەی باسەکاندا دیارە ئەمەی دەیڵێت ساڵی دوای ڕووداوەکانی سەرەوە بوو، واتە ساڵی حەوتەمی حوکمی سارگۆن.

سارگۆن لە ساڵی حەوتەمیدا (715پ.ز) شاری خارخاری قایمتر کرد[13] ئەویش پاش ڕاپەڕینێکی شارەکە. بەپێی (دیاکۆنۆف)کردنی خارخار بە ویلایەتێکی ئاشوری وای لە خەڵکەکەی کردبوو یەکسەر ڕاپەڕن‌و خەڵکەکە وایان چاوەڕێ کردبوو ئاشورییەکان بۆ ولاّتانی تر ڕایانبگوێزن‌و خەڵکی ولاّتانی تر بۆ خارخار بهێنن. شۆڕشەکە بۆ بیت خامبان -Bīt Hambān و نامار Namar تەشەنەی کرد بەلاّم سەرکوت کراو خەڵکێکی زۆر ڕاگوێزران. سارگۆنیش شاری خارخاری قایمتر کرد.[14]

سەنحاریب کوڕی سارگۆن لە لەشکرکەشیی دووەمیدا (702 پ.ز) دژ بە کاششییەکان‌و یاسوبیگاللییەکان Iasubigalli شەڕی کرد، کە ئەمانە نزیك ولاّتی ئێللیپی بوون. پادشا دوای ئەوە بەرەو ئیشپابارا Išpabara[15]، پادشای ئەو کاتەی ئێللیپی ڕۆشت. سەنحاریب شاری زۆر لە ولاّتی ئیسپابارا ی گرت‌وشاری ئێلێنزاش Elenzaš ی کردە پایتەختی ولاّتەکەو ناوی گۆڕی بۆ کار-سین-ئاخێ-ئێریبا (کار-سەنحاریب)و خەڵکی بەزێندراوی شوێنی تری تێدا نیشتەجێ کردو لەگەڵ شاری تردا خستیە ژێر فەرمانی خارخار.[16]

یەکێك لەو شارانە شاری صیصیرتو ṣi-ṣi-ir-tu بوو کە دواتر لە کاتی ئەسەرحەدونی کوڕی یەکێك بوو لە شارەکانی ولاّتی ئێللیپی‌و دیسانەوە درا بە خارخار. ناوی شارەکەش لە فاڵێکدا هەیە کە تێیدا هاتووە کە هێرشێکی موحتەمەل لەسەر دەکرێت لە باشوورو ڕۆژهەلاّتەوە. ئەم فاڵە ڕێکە لەگەڵ وێنەی گشتیی هەلوەشانی کۆنترۆڵی ئاشورییەکان لە زاگرۆس کاتی ئەسەرحەدون.[17]

دیاکۆنۆف دەڵێت کە دیارە لەکاتی سەنحاریبدا ویلایەتی خارخارو ویلایەتی کیشێسسو Kišessu کرابوونە بەشی بچووکترو ئەمە لە دەقەکانی کوڕی ئەو، واتە ئەسەرحەدون‌و کوڕی ئەمیان واتە ئاشور بانیپال دەزانرێت. کیشێسسو کرایە کیشێسسو خۆی لەگەڵ مادای، خارخاریش جیاکرایەوە بۆ خارخار خۆی لەگەڵ ساپاردا Saparda و بیت کاری

---

[8] ARAB, 2, S 11.
[9] Ibid

شارروکین واتە سارگۆن. ناوی وەك سارگۆن، تیگلات پلاصەر،... لە سەرچاوە عیبرییەکاندا هاتوون ئەگینا ناوەکان بە شێوەیەکی ترن.

[10] Diakonoff, The Cities.., p.17.
[11] ARAB, 2, S 11.
[12] ARAB, 2, S 57.
[13] RLA, 4, S.120.
[14] Diakonoff, The Cities.., p.17.
[15] بەبڕوامان ئەم ناوە وشەی (ئیسپا، ئەسپا،..) واتە (ئەسپ)ی تێدایە.
[16] ARAB, 2, S237+ A.Heidel, The octagonal Sennacherib Prism in the Iraqi Museum, Sumer, 9, 1953, p. 129.
[17] RLA, 4, S.120.

Zagros Website

Bīt-Kāri کە ئەمیان (هەر بەپێی دیاکۆنۆف) ڕەنگە کار-کاشّی Kār-Kaššî بێت.[18] (دیاکۆنۆف) بەردەوام دەبێتو دەڵێت کە لەو ناوچانەدا کە لە وڵاتی مادەکانو لەتکرابوونو جیاکرابوونەوە دەسەڵاتی فەرمانڕەوا ئاشوورییەکان لەدەرەوەی شارە شووورەدراوەکاندا لەق بوو و خەڵکی گوندەکان وەلائیان بۆ ئاغاکانی ناوچەکانیان هەبوو. شۆڕشی ئەوانەش بوو (خشەثریتا Xšαθrita یان کاشتاریتو Kaštaritu لە کار-کاشّی، ڤاهمیاتارشی Vahmyataršì* یان مامیتیارشو Mamitiaršu لە مادای، دوسانّی Dusanni لە ساپاردا)[19] کە لە کۆتایی حەفتاکانی سەدەی حەوتەمی پێش زاین (کۆتایی 670 کان) بووە هۆی هەرەسی دەسەڵاتی ئاشوری لە مادداو پادشانشینی مادی لەلایەن (خشاثریتا) یاخود فرائۆرتێس Phraortēs[20]ـەوە دامەزراند.[21]

ناوی خارخار دوای ماوەی حوکمی ئەسەرحەدون (680-669 پ.ز)، کوڕی سەنحاریب، لە نووسراوەکاندا نامێنێت.[22]

دەقێکیشم کەوتۆتە بەرچاو کە ناوی خارخاری تێدایەو بەڵگەیە لەسەر ئەوەی خارخار هەڕەشەیەکی جیددی بوو بۆ دەسەڵاتی ئاشور لەو ناوچانەدا. دەقەکە لەسەر زاری خوداوەند ئاشور وتراوەو وەڵامی پرسپێکردنێکە لەلایەن پادشاوە :

«ئەوەتان خەڵکی خارخار کە پیلانیان دژی تۆ گێڕاو دژی تۆ جووڵانوەدەورەی تۆیان دا، تۆ دەمت کردەوەو پێت وتم: لێت دەپاڕێمەوە (ئەی ئاشورا)، منیش سکاڵاکەی تۆم لە ڕێگەی دەرگا گەورەکەی ئاسمانەکانەوە بیست. من ئاگرم لە کلەنەکەی خۆم بوو. دەمەوێت دوژمنەکانت بسووتێنمو بیانکەمە خۆراکی ئاگر. تۆ لەناوەڕاستیاندا دەوەستیو من لەبەردەمت لایان دەبەم و وایان لێ دەکەم بەرەو کێوەکان ڕابکەنوتەرزە بەسەریاندا دەبارێنم».[23]

هەرچەندە دەوڵەتی ئاشور لە کاتی ئەسەرحەدونوبەشی گەورەی ماوەی ئاشوربانیپالی کوڕیدا گەیشتبووە ئەوپەڕی ڕادەی فراوانبوونی بەڵام لە ڕۆژهەڵاتدا ڕووبەڕووی گرفتی زۆر دەبووەوەو مادەکان لە جاران بەهێزتر ببوون.

ئەسەرحەدون پەیمانێك لەگەڵ ڕاماتێیای شاری ئوراکازابارنا Urakazabarnaی میدی دەبەستێتونووسینێکی زۆر دوورودرێژ بۆ ئەم مەبەستە تەرخان دەکات. ئەم پەیمانەش بەو مەبەستە بەسترا کە ڕاماتێیا کۆمەکی ئاشوربانیپالی کوڕی ئەسەرحەدون بکات ئەگەر هەر کەسێك لە بنەماڵەی ئاشوری تەماع لە تەختیوڵات بکاتودژ بە ئاشوربانیپال هەڵسێت.

ئەسەرحەدون خۆی لەبەردەم پەیمانێکی دوژمنانە بینییەوە کە لە نێوان (مامیتیارشو)ی مادو

---

[18] **Diakonoff, The Cities.., p.17.**

[19] ناوی (کاشتاریتو)و (مامیتیارشو) لە دەقی ئاشوریدا هاتوون، ئاشوورییەکان (هەموو میللەتێکی تریش هەروا) ناوە بێگانەکانیان بەو شێوەیە دەوتو دەنووسییەوە کە بۆ زمانی خۆیان ئاسانە. (کاشتاریتو) گەڕێنراوەتەوە بۆ ئەسڵەکەی واتە (**خشاثریتا**) کە ناوێکی وا لای مادەکاندا هەبووە. ناوی (مامیتیارشو)ش گەڕێنراوەتەوە بۆ (ڤاهمیاتارشی). هەبوونی ئەستێرە لەبەردەم ناوەکەش واتای ئەوەیە (ڤاهمیاتارشی) ناوێکی گریمانەییەو پێدەچێت مامیتیارشو لە ئەسڵدا ناوێکی وا بووبێت.

[20] (فرائۆرتێس) شێوەی یۆنانیی (**خشاثریتا**)یە.

[21] **Diakonoff, The Cities.., p.17.**

[22] **RLA, 4, S.121.**

ئەم زانیارییە بەم جۆرە لەو سەرچاوەیەدا هاتووە، بەڵام بڕوانە قسەکەی سەرەوەی دیاکۆنۆف سەبارەت بە بچووککردنەوەی سنوورەکانی خارخار.

[23] **د. عبدالرضا الطعان، الفكر السياسي في العراق القديم، دار الرشيد، بغداد،** 1981، ل 475-476. نووسەر نەیوتووە دەقەکە هی چ پادشایەکە. ئەم پەنابردنەش بۆ خوداوەندەکان پیشەی بەردەوامی پادشایانی ئاشور بوو.

ماننایییەکان و(کاشتاریت)ی کار-کاششی Karkašši و ساپاردا Saparda(شاپاردای سەرەوە)و کیمیرییەکان[24]-کە لە باشووری ڕووسیاوە داباریبوون - بەسترابوو.

لە نۆ ساڵی دوایەمینی حوکمی ئاشوربانیپالدا (کە لە نێوان 668بۆ631 پ.ز حوکمی کردبوو) ساڵنامە ئاشوورییەکان چیتر ڕووداوەکان تۆمار ناکەن ولەمەوە دیارە ئاشوورییەکان لە شکستێکی بەردەوامدا بوون. لە ساڵی (612پ.ز)یشدا مادەکان توانییان بە هاوکاریی بابلییەکان شاری (نینوا)ی پایتەخت بگرن. وەنەبێت تەنها لەو کاتەوە بەسەرهاتەکانی خارخار بە نەزانراوی ماونەتەوە بەڵکو هەر وەکو وتمان زوو پێش ئەوەو لە دوای ماوەی فەرمانڕەوایی ی ئەسەرحەدونەوە ناوی خارخار نابیستین.ئەوەمان وت کە خارخار لە بەشی سەرووی ڕووباری سیرواندا بوو. وێنەی خارخاریش کە لە پایتەختی نوێی سارگۆندا، واتە دوور- شارروکین، دۆزرابووەوە ئەوە دەردەخات شارەکە کەوتبووە سەر قەراغی ڕووبارێك. ئەو ڕووبارەش بە سیروان یان یەکێك لە لقەکانی زانراوە.

(بیللەربێك) دەستنیشانکردنێکی شوێنی خارخار بەم جۆرە دەخاتە ڕوو: لە بەشی سەرووی دیالە (شیرڤان Schirvan -دیارە مەبەستی سیروانە- یاخود گابەروود Gabe Rud) ، نزیك ئەو شوێنەی ئاوی (دێروود) تێکەڵ بە ڕووبارەکە دەبێت یان شتێك خوارتر، بەتەقریبی نزیك گوندی حەجاج[25] (مەبەستی لە گوندی هەجیجە؟). ئەمە تا چەند ڕاستە؟ بەبڕوامان هیچ بەڵگەیەك نییە پشتگیری لەم دەستنیشانکردنە وردە بکات. بیللەربێك ژمارەیەك هەڵەی لە دەستنیشانکردنی شوێن کۆنەکان کردووە بۆیە مرۆڤ ناتوانێت پشت بەم ڕایەی ببەستێت. لەلایەکی ترەوە ئەو بۆچوونە هەیە (بەهۆی میلەکەی سارگۆن لە نەجەفەه ئاباد Nağafehābād) کە خارخار لەسەر ڕێگە گەورەکەی خوڕاسان بوو لە ڕۆژئاوای ئەو خاڵەی ڕێگاکە دەچێتە میدیا لە ناوچەی نزیکی بێستوون[26].

وەك تێبینییەکیش گوندی (خوڕخوڕە) لە نزیك سنەدا هەیەو ئەگەر بەهەڵەدا نەچووبم زیاد لە یەك گوند هەیە بە ناوی (خوڕخوڕە). بە هەر حاڵ لەیەکچوونی ناوەکان هەموو کاتێك پشتی پێوە نابەسترێت.

نازانرێت خەڵکی خارخار سەر بە چ ڕەگەزێك بوون ؛ ئایا وەکو مادەکان هیندۆ ئەورووپی زمان بوون یان وەکو زۆر لە گەلانی تری ئەو کاتەی کوردستان لە ڕەگەزی پێش هیندۆ ئەورووپی بوون وبەتایبەتی خووری کە لە زۆر بەشی کوردستاندا دەژیان؟ بەڵام لەوە ناچێت خوورییەکان گەشتبێتنە ئەو ناوچەیە کە زۆر باشوورترە لە وڵاتەکەیان.

دیاکۆنۆف لەبارەی نووسراوەکەی ئاداد-نیراریی سێیەمەوە (ئەوەی لەسەرەوە باسکرا) سەرنجمان بۆ ئەوە ڕادەکێشێت کە خارخار بەجیا لە وڵاتی مادەکان باسکراوە، دەشڵێت کە خارخارو ئارازیاش وڵاتی سنووری بوون و کەوتبوونە نێوان مادەکان (بەواتای تایبەتی مادەکان)و خەڵکە کۆنترەکانی زاگرۆس کە لەوانەیە سەر بە گوتی یان خووری یان هەندێك هۆزی نائێرانیی تر بووبن.[27] بەواتایەکی تر خارخار نە بەشێك بووە لە وڵاتانی گەلانی کۆنتری کوردستان (گوتییەکان، خوورییەکان، لوللوییەکان..)و نە بەشێك بووە لە وڵاتی ئەو گەلانەی دواتر هاتبوون و کە زیاتر گەلانی هێندوئەورووپایی زمان بوون و زیاتر میدی بوون.

ئەمە وەکو وڵات بەڵام وەکو دانیشتوان دیار نییە خەڵکی خارخار سەر بە چ گەلێك بوون. دەستنیشانکردنی شوێنی شارەکەش ڕەنگە بتوانێت لەم بوارەدا یارمەتیمان بدات. ئەگەر ئەو بۆچوونە ڕاست بێت کە شارەکە کەوتبووە سەرچاوەکانی ڕووباری سیروان ئەو کاتە تێکەڵەیەك لەو شارەدا دەژیا کە بریتی بووە لەو گەلانەی لەو شوێنە نزیك بوون

[24] M. Streck, S.320.
[25] Suleimania , S.63.
[26] RLA, 4, S.121.
زانیاریم نییە لەسەر ئەو میلەی سارگۆن.
[27] Diakonoff, The Cities.., p.15.

وەك مادەکـان کـە لـە ڕۆژهەڵاتـدا دەژیـان، لوللوییـەکان لـە ڕۆژئـاواو بـاکوور، گوتییـەکان لـە ڕۆژئـاواو باشـوور، ڕەنگـە کاششیەکانیش لە باشوور. وەکو یارمەتییەکی تریش ناوی شارەکەو فەرمانڕەواکە هەیە.

ناوی خارخارو کیبابا لەو جۆرە ناوانە دەچن کە زیاد لە هەزار ساڵ پێش ئەو ڕۆژگارەی تێیـدا ئاشورییەکان نـاوی خارخاریان هێنابوو لە عیراق‌وەدەوروبەریدا فەوتابوون. پێکهاتی ئەو ناوانە بریتییـە لـە دوو برگـەی لەیەکچوو یـان سـێ برگە کە دوانیان لەیەك دەچن. ناوی (خار ــ خار)و (کی ــ با ــ با) بەو شێوەیە پێکهاتوون. ئەو جۆرە ناوانەشـە (گێلـب) سەر بە ڕەگەزێکی نەزانراوی زمانی زانیون‌وبە پێی دەڵێت زمانی مۆز Banana[28].

دیاکۆنۆف پاش موناقەشەیەکی ئەو زانیارییانەی لە تەوراتدا هاتوون سەبارەت بە شەڕی ئاشورییەکان لە فەلەستین‌و سووریاو ئەو ڕاگواستنەی ئاشـورییەکان کردیـان لـەو ناوچـانەو ناوچـەکانی تـر، بردنـی ئـەوان بـۆ ڕۆژهـەڵات‌و هێنـانی خەڵکی ڕۆژهەڵات بۆ ئەوێ، دەگاتە ئەو ئەنجامەی کە لە خارخاردا ئەمانە دەژیان: خەڵکی ئێرانی زمان، گوتی، ئاشوری، ئارامی، جوولەکە، ڕەنگە هەروەها لوویەکان Luwians.[29] ئارامییـەکان‌و جوولەکـە لـە سووریاو فەلەسـتین ڕاگـوێزران، لەبەر ئەوەی ڕاگواستن لە (کارکامیش)ی سووریا ڕوویدا بوو لەوانەیە خەڵکی لووی بۆ خارخار براین.

دیـاکۆنۆف واشـی بـۆ دەچـێت کـە تـەعبیری (شـارەکانی مادەکـان)ی تـەورات بـریتی بوویێـت لـە خارخـارو شـارە دراوسێکانی.[30] ئەوەش کاتی شەلمانەصەری پێنجەمی ئاشوری بوو[31] (726–722پ.ز). ئەو دراوسـێیانەش هـەر بـەپێی ئەو بـریتی بـوون لـە : کیشێسـسو (دواتـریش هـەروەها مـادایو ڕەنگـە هـەروەها کـار–کاششـی) لـە ڕۆژهـەڵات‌و بـاکوور، ئێللیپی لە ڕۆژهەڵاتی باشـوور، ڕەنگـە دوو ویلایـەتی سـەر بـە ئاشـور (بیـت خامبـان)و (پارسـوا) لـە ڕۆژئـاواو ڕۆژئـاوای باشوور. ئەمەش خارخار دەخاتە شوێنێك لە ڕۆژئاوای هێڵی هەمەدان–کرماشـان، پاشـان دەڵێـت کـە لەوانەیـە سـەر بـەو ناوچانە بێت کە دواتر پێیان دەوترا مادی سووری Syromedia (لەلایەن پتلیموسەوە Ptolemy VI, 2.6)، ئەوەش بـە ئەکیدی لەبەر ئەوەی بەشێك لە خەڵکەکەی سامی بوون.[32]

---

[28] بڕوانە بابەتی خامازی لە کتێبی یەکەمدا بۆ باسی ئەو کۆمەڵە زمانە گرینگانەییە.

[29] **Diakonoff, The Cities.., p.19.**

[30] وا لە (پادشایانی دووەم) باس کراوە: شەلمانەسـەر(...) سـامیرەی گـرت‌و خـەڵکی ئیسـرائیلی بـۆ ئاشـور بـردو لـە حالـەح و گـۆزان ئەوبەری ڕووباری حابۆر و لە شارەکانی مادای نیشتەجێی کردن. پادشایان دووەم، 605/17. حالەح Ḥālaḥ خالاخو **Halahhu**ی سەرچاوەی ئاشورییە، گۆزان **Gōzān** لەو سەرچاوانەدا گوزانا **Guzāna** یە، حابۆر **Ḥābōr** ڕووباری خابووری فوراتە. بەڵام ئەم دەقە لای دیاکۆنۆف (ل13) بەم جۆرەیە: ((... ئەوانی نیشەجێ کرد لە حالەح‌و لەسەر حابۆر، ڕووباری گۆزان‌و لە شارەکانی مادەکان)). ئـیتر ئایا ئەمە جیاوازیی وەرگێڕانە یان هەڵە کراوە؟

[31] **Diakonoff, The Cities.., p.13.**

[32] **Diakonoff, The Cities.., p.18.**